

4. *Flanagan A.* Intellectual property on the Internet. UK: University of London Press.

5. *Ostrom E.* Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. — Cambridge University Press, 1990. — P. 2–3.

6. *Heller M.* The Tragedy of the Anticommons // Harvard Law Review. — January 1998. — Vol. 111. — № 3. — P. 621–688.

Статтю подано до редакції 00.00.14

УДК 330.3

О. О. Шевченко, к.е.н., доц.,
Донбаська державна машинобудівна академія,
м. Краматорськ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ НАУКИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто та обґрунтовано питання економічного та господарського розвитку країни в умовах глобалізаційних змін, визначено напрями сучасних досліджень трансформацій глобального господарства у світлі основних методологічних підходів і шкіл, запропоновано застосування цивілізаційного підходу для цілісного розкриття стану глобальних господарських трансформацій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: світове господарство, господарська система, глобальна цивілізація, цивілізаційна парадигма, формаційна парадигма, трансформації господарства, постнекласична наука

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены и обоснованы вопросы экономического и хозяйственного развития страны в условиях глобализационных изменений, определены направления современных исследований трансформаций глобального хозяйства в свете основных методологических подходов и школ, предложено применение цивилизационного подхода для целостного раскрытия состояния глобальных хозяйственных трансформаций.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: мировое хозяйство, хозяйственная система, глобальная цивилизация, цивилизационная парадигма, формационная парадигма, трансформации хозяйства, постнекласическая наука

ANNOTATION. The article deals with the issue and justified economic and business development in the conditions of globalization changes, the directions of modern research transformation of global economy in light of the basic methodological approaches and schools proposed application civilized approach to holistic disclosure of the state of globaleconomic transformations.

KEYWORDS: world economy, economic system, global civilization, civilizational paradigm, informational paradigm, transformation economy, postnonclassical science

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки на початку ХХІ століття ознаменувався фундаментальними соціально-економічними трансформаціями, наявні кризові явища і потрясіння виявляють суперечливість, неповноту і неадекватність базових економічних концепцій та моделей. Непередбачуваність і глибина глобальних змін стали викликом економічній науці, реальній політиці та господарській практиці. У зв'язку з цим виникає необхідність осмислення господарських змін, що спостерігаються в усіх аспектах життєдіяльності глобальної цивілізації [10, с. 87; 12; 13]. У цілях розуміння суті трансформаційних процесів, які відбуваються в умовах сучасного суспільства, необхідно зробити акцент на дослідженні сутнісних ознак глобального господарства, а не тільки на глобальній економіці загалом. У результаті процесів глобалізації господарство знаходиться на етапі переходу до цілісної системи, що якісно змінює його зміст і тенденції розвитку. Глобалізація світогосподарських зв'язків носить об'єктивний характер і, з огляду перспектив розвитку кожної країни, питання про цілісність господарської системи залишається актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспекті [2, с. 4].

Аналіз останніх публікацій і досліджень, нерозв'язана частина проблеми. Проблеми економічного та господарського розвитку країни в умовах глобалізаційних змін і світових інтеграційних процесів знаходять своє відображення у багатьох наукових публікаціях. Це пов'язано з пошуком відповідного місця країн у системі світового господарства та активізацією трансформаційних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства в умовах становлення постнекласичної науки.

Проблема особливостей трансформації глобального господарства та методології його аналізу розглядалась у роботах зарубіжних учених Д. Белла, І. Валлерстайна, М. Кастельса, К. Маркса, Дж. Стігліца, А. Тойнбі та ін., значний внесок і українських учених — А. Гальчинського, А. Гриценка, Г. Задорожного, Ю. Зайцева, С. Степаненка, В. Тарасевича, А. Чухна.

Не дивлячись на розмаїття досліджених наукових проблем, присвячених аналізу даної проблематики, багато аспектів і на цей час залишились маловивченими та не вирішеними навіть у теоретичному аспекті. Відчувається відсутність комплексних

економічних розробок питань глобальних трансформацій господарства у вимірі останніх досягнень постнекласичної науки. Ці обставини визначили вибір теми статті, її логіку та структуру.

Метою дослідження є виявлення головних тенденцій господарського розвитку в умовах глобальної інтеграції, пропонування шляхів удосконалення державної політики щодо досягнення поставлених пріоритетів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням наукових результатів. Враховуючи напрями сучасних досліджень трансформацій глобального господарства у світлі основних методологічних підходів і шкіл, слід відмітити можливість використання методології марксистського, постіндустріального та цивілізаційного підходів для аналізу сучасних змін. Кожен з наукових підходів, що може бути використаний, має окрім практичних можливостей окремі обмеження. Найбільш сутнісним, на думку автора, уявляється розгляд глобальних трансформацій крізь призму цивілізації як сформованого людського господарства, що характеризується певним рівнем складності та розвитком елементів, пов'язаних зі зміною структури, акцент при цьому робиться на глобальних і світових цивілізаціях.

Звернення до поняття господарської системи обумовлено необхідністю виокремлення в суспільстві як цілісному утворенні економічної сфери. Тому розпочати слід з обґрунтування об'єктивності відносно самостійного (відокремленого) функціонування господарства, функцій та цілей, що стоять перед ним. Треба відповісти на запитання — коли, на якому історичному етапі розвитку суспільства відбулося відносно відокремлення господарської системи, чому і як, функціонуючи самостійно, вона залишається пов'язаною з іншими (політичною, соціальною, духовно-культурною) сферами суспільства? Для з'ясування суті та виявів відносної автономності господарської сфери слід розкрити мету господарської діяльності людей, функції, що їх виконує в суспільстві господарська система, тощо.

Важливо усвідомити, що відносно відокремлене функціонування господарської системи суспільства передбачає її аналіз на основі системності як цілісного утворення. Призначення (місія) господарської системи в суспільстві — створення матеріальних благ і послуг для забезпечення суспільних потреб вимагає розгляду процесу виробництва та його складників, установлення факторів, що впливають на результати суспільного виробництва, визначення показників, в яких воно виявляється. Тому треба по-

казати роль техніки і технології в процесі виробництва благ, зміну місця та функцій людей у ньому, дію природних факторів тощо. Окремого аналізу потребує вплив суспільного поділу праці на розвиток виробництва. Також слід усвідомити відмінність між двома його формами: поділом праці в суспільстві та в окремій господарській одиниці (економічній організації). Необхідно встановити зв'язок між революційними змінами в техніці та технологіях виробництва, з одного боку, та стрибкоподібним зростанням обсягів та якості створених благ — з другого.

Серед методів історико-економічної науки особливе значення мають організаційний підхід і процесний аналіз господарської системи. Їх значимість пов'язана з тим, що господарська система перебуває у безупинному русі, у динамічному стані [5, с. 173].

Центральне місце в розгляді даного питання належить розкриттю причин і суті змін, що відбулись у науковому дослідженні господарської системи суспільств. Відправним моментом тут є з'ясування революційних змін у методології сучасної науки, переходу від класичних принципів наукового аналізу природи та суспільства, обґрунтованих Р. Декартом, І. Ньютоном, К. Марксом та ін., до принципів системно-синергетичних досліджень. Зміни у пізнанні суспільних процесів виявились у переході від формаційної до цивілізаційної парадигми, тому головну увагу слід приділити всебічній характеристиці сутності останньої [7, с. 136; 8, с. 19; 11, с. 124].

Цивілізаційна парадигма з'явилась у результаті послідовного застосування принципів системного аналізу до процесів історичного розвитку та функціонування суспільства. Тому першим напрямком у характеристиці її природи є опанування основних принципів системного аналізу та особливостей їх застосування у суспільствознавстві. При цьому слід розпочати з установлення виняткової ролі цілісності суспільства, розкриття природи його емерджентних властивостей, а саме: чому і як виникають окремі властивості, що існують лише на рівні цілісності суспільства? чому їх немає в його складових елементах?

Відповівши на ці запитання, ви усвідомите взаємодію структурних частин суспільства, зрозумієте визначальний вплив цілого на всі його елементи. Такий вплив з боку цілісності суспільства заведено конкретизувати як дію цивілізаційних факторів на процеси, що відбуваються в економічній, політичній, соціальній чи духовно-культурній сферах. Це означає, що в дослідженні економічних процесів треба врахувати чинники, характерні для інших сфер суспільного життя.

Іншим напрямком з'ясування сутності цивілізаційної парадигми є порівняння її основних положень з формаційною парадигмою. При цьому слід наголосити, що формаційна парадигма, хоч і є важливим етапом у розвитку наукового пізнання суспільства, утім у нинішніх умовах уже не дозволяє відповісти на низку актуальних питань. Знання, набуті в рамках формаційного аналізу суспільства, дістають дальшого розвитку та уточнення в цивілізаційному аналізі суспільних процесів.

Для цивілізаційної парадигми притаманні інші уявлення про причини та механізм розвитку суспільних процесів. На зміну абстрактним характеристикам внутрішніх суперечностей, що ради цінно розглядались у формаційній парадигмі як причини розвитку, приходять більш конкретні та точні поняття диференціації та інтеграції. Важливо усвідомити об'єктивну необхідність поділу кожного системного об'єкта на частини з наступною інтеграцією їх у цілісність, що має нові якості. Слід всебічно розкрити такі форми диференціації суспільства та його систем, як розвиток суспільного поділу праці і форм власності на засоби виробництва та показати фундаментальне значення цих процесів для всіх сфер суспільного життя [3, с. 146].

Процес інтеграції відокремлених у результаті диференціації частин здійснюється шляхом їх об'єднання в певні цілісності, що стають новими системними об'єктами. Зовні це виявляється у формуванні різноманітних суспільних організацій — від сім'ї й домогосподарства до суспільства з його господарською системою та сукупності суспільних інститутів. Характер об'єднання, умови та засоби інтеграції виявляються в особливостях суспільних організацій — політичних, економічних, соціальних тощо. Для економічного дослідження особливе значення мають господарські організації, їхні історичні форми, причини еволюції. Тому розвиток господарських одиниць (історичних форм господарств) є важливою характеристикою еволюції господарських систем і потрапляє в коло проблем історико-економічних досліджень).

Поняття цивілізації орієнтує нас на розгляд суспільних процесів виключно через призму вирішальної ролі людей у них. З нею пов'язані причини та механізм розвитку суспільства, розгортання рушійних сил суспільних процесів, застосування до них цивілізаційних вимірів [4, с. 385].

Історично та логічно першу групу періодизацій становлять визначення стадій господарського розвитку А. Сміта, С. Десницького, Ф. Ліста. Свої варіанти періодизації історичного розвитку господарської сфери суспільств запропонували Б. Гільдебранд, К.

Бюхер і В. Ф. Левицький. В їх основі лежить рівень відносної відокремленості господарських одиниць, обумовлений не тільки розвитком суспільного поділу праці, а й особливостями форм власності на засоби виробництва. Наступну групу класифікацій етапів історичного розвитку суспільств утворюють варіанти сучасних дослідників В. Ростоу, Д. Белла, Е. Тоффлера, К. Поланьї та ін. Ці автори як критерій періодизації розглядають особливості технології, яка визначально впливає на результати виробництва і, відповідно, на досягнення дедалі вищого рівня добробуту населення. Окремо виділяють обґрунтовані Д. Беллом стадії доіндустріального, індустріального та постіндустріального суспільств і класифікацію Е. Тоффлера, в якій пропонується розмежувати стадії аграрного, індустріального та суперіндустріального суспільств. Заслугує на увагу також дослідження К. Поланьї, котрий як критерій періодизації запропонував розглядати особливості характеру взаємодії суб'єктів господарювання на різних етапах розвитку економічної сфери суспільства та набуття цілісності господарської системи [6, с. 36].

Однією з ключових тенденцій розвитку господарської системи за умов економічної інтеграції сучасного світу є те, що ТНК трансформуються в головну ланку світової відтворювальної системи (досить нагадати, що за річним оборотом та активами кожна з таких корпорацій перевершує річний державний бюджет багатьох країн, що розвиваються). Отже, згадана соціально-економічна інтеграція охоплює мікро- та макрорівень. За таких світових тенденцій розвитку нині переважають відкриті (ліберальні) моделі економіки. Відкриті моделі економіки спираються на свободу економічної діяльності всередині країни та за її межами, відзначаються максимальним використанням переваг зовнішньоекономічної діяльності для досягнення найбільшої ефективності із залученням державою всіх методів та інструментів, потрібних для розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни. Разом з тим їх характеризує збереження в межах національної економіки можливості протидії або пом'якшення негативних соціальних наслідків глобалізації економіки. Справді, приєднання до світової економіки не має означати беззаперечної та повної відмови від національного досвіду, традицій і пріоритетів. Найгострішою проблемою сучасності, що пов'язана з процесом глобалізації, є нерівність країн і регіонів за рівнем доходів, соціальним забезпеченням тощо. Уже не потребує доведення той факт, що глобалізація посилює соціальну поляризацію та маргіналізацію населення всередині країн, а також на загальносвітовому рів-

ні, а отже, виникають нові суперечності, що відмежовують багаті країни від бідних — «зону миру» — від «зон підвищеної конфліктності». Нині визнано, що глобалізація в сучасному вигляді не тільки не ліквідовує і не усуває, а навпаки, консервує і поглиблює нерівність між невеликою кількістю багатих держав і загальною масою бідних країн усіх континентів, між різними верствами суспільства кожної країни, окремими людьми. Так, за останні 30 років, коли глобальна економіка зростала на 2—3 % в рік, розрив між багатими та бідними країнами водночас збільшився у 10 разів [9, с. 37]. Щоправда, негативні процеси у сфері соціального розвитку країн не можна однозначно оцінювати як наслідки глобалізації, які впливають на підтримання цілісності господарської системи.

Висновки та прогнози щодо подальших досліджень. У цілях оновлення методології дослідження господарських трансформацій вкрай важливим є застосування методологічних підходів постнекласичної науки [1, с. 18], яка дозволяє розглядати глобальне господарство як саморегульований, відкритий цілісний комплекс. Міждисциплінарні дослідження підтверджують положення, що без взаємодії традиційної економічної методології та методології інших наук і методів пізнання не можливе цілісне уявлення трансформацій глобального господарства. Якщо аналізувати методологію підходів, то важливішими є методологія марксистського підходу та теорій постіндустріального суспільства. Однак ці теорії не в змозі аналізувати повномірні сучасні трансформації світового господарства через те, у марксизмі не достатньо корелює теза про пріоритет матеріально-економічної складової, а у теоріях постіндустріального суспільства в частині положень технологічного детермінізму. Найадекватнішою є методологія цивілізаційного підходу, який поза все потребує уточнення відносно структури цивілізації та розуміння духовної складової при набутті цілісності господарських систем в умовах сучасного розвитку.

Література

1. Башнянин Г. І. Методологічні проблеми розвитку економічної науки: як економічну теорію перетворити на надточну науку / Г. І. Башнянин // Економічна теорія. — 2012. — № 3. — С. 15–26.
2. Білорус О. Г. Проблеми глобальної модернізації та імперативи неоіндустріалізації транзитивних країн / О. Г. Білорус // Економічний часопис-XXI. — 2012. — № 9/10. — С. 3–5.

3. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / А. Гальчинський. — К.: Либідь, 2013. — 472 с.
4. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / А. А. Гриценко. — К., 2013. — 580 с.
5. Кирилюк Є. М. Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях / Є. М. Кирилюк, А. М. Прощаликіна // Механізм регулювання економіки. — 2011. — № 4. — С. 172–179.
6. Маслов А. О. Сучасна економічна криза в Україні і світі у контексті інформаційної економічної теорії / А. О. Маслов // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 6. — С. 31–40.
7. Москаленко О. Цивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку Японії та Китаю / О. Москаленко // Вісник ТНЕУ. — 2013. — № 1. — С. 134–145.
8. Пороховський О. А. Політична економія на початку ХХІ століття / О. А. Пороховський // Економічна теорія. — 2012. - № 2. — С. 17–28.
9. Тарасевич В. Н. Постнеклассическое пространство фундаментальной экономической науки / В. Н. Тарасевич // Социальная экономика. — 2012. — № 1. — С. 21–44.
10. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку історія і сучасність. [Текст] — К.: Знання, 2007. — 670 с.
11. Экономика цивилизаций в глобальном измерении: монография / Под ред. А. А. Пороховского, В. Н. Тарасевича. — М.: ТЕИС, 2011. — 768 с.
12. Onishi A. Futures of global interdependence (FUGI) global modeling system: Integrated global model for sustainable development // Journal of Policy Modeling. — Volume 27. — Issue 1, February 2005. — P. 101–135
13. Hughes B., Johnston P. Sustainable futures: policies for global development // Futures, Volume 37, Issue 8, October 2005. — P. 813–831

Статтю подано до редакції 21.01.14

УДК 336.741.28

Д. О. Бондарь,
Одесский национальный экономический университет,
Одесса, Украина.

ПРИРОДА, СУЩНОСТЬ И ФУНКЦИИ МИРОВЫХ ДЕНЕГ

АНОТАЦІЯ. У статті критикується функціональний підхід до сутності світових грошей. Пропонується політико-економічне розуміння функції «світові гроші», яке дозволяє розкрити природу світових грошей, їх